

Welke aanpak van burgerschapsvorming is voor de Sint Maartenschool in Oudkarspel het meest passend en waarom?

Onderzoeksverslag binnen het themaboek 'Waardevol onderwijs'. Alkmaar, VDT1b2

Studiegroep:
Bea Bakker
Monique Bruin
Nina Heikamp

Samenvatting

In dit document staan de resultaten van het onderzoek, onze conclusies en een gericht advies aan de Sint Maartenschool, over de mogelijke aanpak van het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie.

Inhoud

Samenvatting	1
Inhoud	2
Inleiding	3
Probleemstelling.....	4
Onderzoeksvragen	4
Waarom deze vragen	4
Methode	5
Wie of wat wordt onderzocht.....	5
Hoe wordt het onderzoek uitgevoerd	5
Waarom doen wij ons onderzoek op deze manier	5
Beschrijving van 'meetinstrument'.....	6
Resultaten	7
1. Beantwoording van de vraag: Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat actief burgerschap duidelijker naar voren komt in het beleid van de school en de schoolgids?.....	7
Hoe kan de school in haar visie/missie een duidelijke relatie leggen tussen AB&SI en de identiteit van de school?	0
Hoe kan de school haar visie/missie aanpassen om daarin duidelijke relaties te leggen tussen AB&SI en de kenmerken van de schoolpopulatie en de schoolomgeving?	0
Hoe kan de school haar visie omzetten in algemene en specifieke doelen voor burgerschap?	0
2. Beantwoording van de vraag: Hoe kan de Sint Maartenschool nog beter aandacht besteden aan aspecten van burgerschap tijdens lessen of projecten?.....	8
3. Beantwoording van de vraag: Hoe kan de Sint Maartenschool nog een betere 'oefenplaats' voor democratie worden? ..	9
Hoe kan de school de kinderen helpen om betere informatievaardigheden op te doen en ervoor zorgen dat ze het belang van kritisch omgaan met bronnen onderkennen?.....	9
4. Beantwoording van de vraag: Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat leerlingen op structurele en zichtbare wijze bijdragen aan sociale participatie in de omgeving van en binnen de school?	10
Conclusies	11
Beantwoorden van de hoofdvraag: Welke aanpak van burgerschapsvorming is voor de St. Maartenschool het meest passend en waarom?.....	11
Literatuurlijst	12
Bijlagen.....	13
Bijlage 1 Ingevuld formulier Maatschappelijk verantwoord, (SLO).....	13
Bijlage 2 Uitwerking deelvraag: Hoe kan de Sint Maartenschool nog beter aandacht besteden aan aspecten van burgerschap tijdens lessen of projecten? door Bea Bakker	14
Het leermiddel 'Sociale krachten op maat' voor bevordering van actief burgerschap en sociale integratie op basis van methode 'De Kracht van 8'.....	14
Bijlage 3 De drie domeinen volgens het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO).....	30
Bijlage 4 Uitwerking deelvraag: Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat actief burgerschap duidelijker naar voren komt in het beleid van de school en de schoolgids? door Nina Heikamp.....	31
Hoe kan de school in haar visie/missie een duidelijke relatie leggen tussen AB&SI en de identiteit van de school?	31
Hoe kan de school haar visie/missie aanpassen om daarin duidelijke relaties te leggen tussen AB&SI en de kenmerken van de schoolpopulatie en de schoolomgeving?	31
Hoe kan de school haar visie omzetten in algemene en specifieke doelen voor burgerschap?	32
De kijkwijzer voor het verkennen van de schoolomgeving	32
Bijlage 5 Uitwerking deelvraag: Hoe kan de Sint Maartenschool nog een betere 'oefenplaats' voor democratie worden? door Nina Heikamp.....	36
Hoe kan de school de kinderen helpen om betere informatievaardigheden op te doen en ervoor zorgen dat ze het belang van kritisch omgaan met bronnen onderkennen?	36
Opzet van een schoolproject 'Nieuwe schoolplein'	36
Bijlage 6 Uitwerking deelvraag: Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat leerlingen op structurele en zichtbare wijze bijdragen aan sociale participatie in de omgeving van en binnen de school? door Monique Bruin.	37
Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat leerlingen op structurele en zichtbare wijze bijdragen aan sociale participatie in de omgeving van de school?.....	37
Hoe kan de Sint Maartenschool vorm geven aan leerling-participatie binnen de school?	38
Bijlage 6 Onderzoeksplan	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

Inleiding

Het doel van ons onderzoek is een basisschool te adviseren over de te kiezen aanpak van burgerschapsvorming. De school moet die aanpak kiezen en volgen die het beste past bij haar visie en bij de waarden die ze wil vertegenwoordigen en uitdragen. Elke school doet op een of andere wijze aan waardenoverdracht, ook als daarover niet expliciet een visie is geformuleerd of op papier gezet.

Waarden worden immers in belangrijke mate impliciet overgedragen met name via het handelen van leraren. Om de school te adviseren welke aanpak het best passend is, moeten we daarom weten wat de school al doet, waar die sterk in is en waar leemtes zitten. Verschillende instellingen hebben instrumenten ontwikkeld om een school door te lichten en te zien waar zij staat op het terrein van burgerschapsvorming.

Voordat wij een school hebben gekozen zijn wij op onze stagescholen met iemand in gesprek gegaan en hebben we, voor zover mogelijk een evaluatieformulier van SLO 'Maatschappelijk verantwoord' in laten vullen. Vervolgens kwamen wij bij elkaar om onze ervaringen met elkaar te delen en de school te kiezen waarmee wij verder willen gaan in ons onderzoek. Wij hebben besloten om de St. Maartenschool te adviseren over de mogelijk te volgen aanpak ten aanzien van actief burgerschap en sociale integratie.

De St. Maartenschool is een katholieke school in Oudkarspel. Op deze school wordt al veel gedaan aan burgerschap en dit is voornamelijk gericht op identiteitsvorming. Door middel van het gebruik van de sociaal emotionele methode 'De Kracht van 8'¹ wordt aan identiteitsvorming inhoud gegeven. Met betrekking tot deze methode is de St. Maartenschool vooruitstrevend. De methode is namelijk in samenwerking met ouders op de St. Maartenschool ontstaan. Aan maatschappelijke betrokkenheid wordt gewerkt door middel van verschillende sponsoracties ter bevordering van het werk van Pater Kraakman in Kenia. Pater Kraakman komt zelf uit Langedijk en verblijft al heel lang in Afrika. Jaarlijks spaart de school voor projecten die hij opzet. Van de projecten die hij opzet, krijgt de Sint Maartenschool regelmatig een verslag. Zo weten de kinderen ook waar ze voor sparen.

Wij hebben voor de St. Maartenschool gekozen omdat wij deze school als een school zien met veel potentie als het gaat om actief burgerschap en sociale integratie. Wij hebben door de feedback in het instrument 'maatschappelijk verantwoord' het idee gekregen dat er op deze school motivatie aanwezig is om het aandeel burgerschap en sociale integratie te vergroten.

---

¹ www.dekrachtvan8.nl

Probleemstelling

Onderzoeksvragen

Hoofdvraag:

Welke aanpak van burgerschapsvorming is voor de St. Maartenschool het meest passend en waarom?

Deelvragen:

1. Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat actief burgerschap duidelijker naar voren komt in het beleid van de school en de schoolgids?
2. Hoe kan de Sint Maartenschool nog beter aandacht besteden aan aspecten van burgerschap tijdens lessen of projecten?
3. Hoe kan de Sint Maartenschool nog een betere 'oefenplaats' voor democratie worden?
4. Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat leerlingen op structurele en zichtbare wijze bijdragen aan sociale participatie in de omgeving van en binnen de school?

Waarom deze vragen

Met het beantwoorden van bovenstaande hoofd- en deelvragen willen wij inzicht krijgen in de verschillende invullingen en opvattingen van burgerschapsvorming in het basisonderwijs. In combinatie met het bestuderen van de situatie op de betreffende school kunnen wij vervolgens advies op maat geven aan de Sint Maartenschool ten aanzien de ontwikkeling van actief burgerschap en sociale participatie.

Methode

Wie of wat wordt onderzocht

Wij gaan verschillende bronnen onderzoeken zoals officiële bronnen, waarin bijv. staat waar de onderwijsinspectie op let op het gebied van AB&SI. Daarnaast gaan wij na hoe deze school en andere scholen hier in de praktijk invulling aan geven.

Hoe wordt het onderzoek uitgevoerd

Om onze hoofdvraag te beantwoorden, beginnen wij met het beantwoorden van de deelvragen d.m.v. literatuuronderzoek. Dat doen we op de volgende manier:

Bea: Ik ga mij verdiepen in hoe de Sint Maartenschool nog beter aandacht kan besteden aan burgerschap in lessen en projecten. Zij willen graag gebruik maken van bestaande methodes. De kracht van 8 is een methode waar mee gewerkt wordt op de Sint Maartenschool. Ik ga mij verdiepen in wat de kracht van 8 kan betekenen om de aspecten rondom burgerschap beter naar voren te kunnen laten komen tijdens lessen en projecten.

Wanneer blijkt dat (volgens onze suggesties) de activiteiten op de Sint Maartenschool dusdanig veranderen dat de missie en visie niet meer volledig de filosofie van de school dekken, dan doen wij een voorstel tot aanpassing. De huidige missie en visie worden aangepast naar een concept waarin de nieuwe activiteiten ook duidelijk naar voren komen.

Monique: Ik ga mij verdiepen in de mogelijkheden die de omgeving van de Sint Maartenschool biedt om sociale participatie te kunnen vergroten. Zijn er instellingen in de buurt waar kinderen van de Sint Maartenschool vrijwilligerswerk kunnen doen? Is er in de omgeving van de school een activiteit gaande waar kinderen hun bijdrage aan kunnen leveren. Wordt er iets geregeld m.b.t. het schoon houden van de straat en de natuur? Ik ga de mogelijkheden tot sociale participatie in de omgeving verzamelen. Het internet kan mij helpen deze sociale kaart in beeld te brengen. De mogelijkheden worden gebundeld zodat de leraren op de Sint Maartenschool snel kunnen zien wat de kinderen voor de schoolomgeving kunnen betekenen. Voor elke klas (groep 1-2 t/m 8) wordt een mogelijkheid onderzocht.

Ook ga ik onderzoeken hoe de Sint Maartenschool vorm kan geven aan leerling participatie binnen de school. Ik ga concrete voorbeelden/mogelijkheden aandragen op dit gebied. Er zullen mogelijkheden zijn op groepsniveau en op schoolniveau. Door met concrete mogelijkheden te komen, hopen we dat de Sint Maartenschool op basis daarvan kan beslissen of zij dit daadwerkelijk willen doorvoeren.

Nina: Ik ga mijn onderzoek starten op het internet, op zoek naar literatuur welke antwoorden op onze deelvragen kan bevatten. Vervolgens ga ik naar de bibliotheek. Ik verzamel benodigde informatie uit de gevonden literatuur en bronnen, analyseer deze en zoek de antwoorden op onze vragen.

Waarom doen wij ons onderzoek op deze manier

Om het maximale voordeel uit onze samenwerking in groepsverband te halen, hebben wij de taken op onderstaande wijze verdeeld. Bea onderzoekt op de school zelf de methode 'De kracht van 8'. Hier heeft zij vroeger al mee gewerkt en daarom beschikt zij over kennis en inzicht om deze methode hier en daar aan te vullen om aspecten van AB&SI naar voren te halen.

Monique gaat aan de slag in de omgeving van de school om de verschillende mogelijkheden tot sociale participatie te onderzoeken. Nina houdt zich voornamelijk bezig met literatuuronderzoek: gegevens verzamelen en analyseren.

Beschrijving van 'meetinstrument'

Het door de directeur van de school ingevulde formulier SLO 'Maatschappelijk verantwoord' (zie bijlagen) is ons belangrijkste 'meetinstrument' in dit onderzoek. Hier halen wij informatie uit om onze deelvragen te formuleren. Wij willen een gericht advies geven wat de school graag wil gebruiken. Daarom houden wij zoveel mogelijk rekening met de wensen van de school.

Resultaten

In dit hoofdstuk presenteren wij de resultaten van ons onderzoek in één oogopslag. Dat doen wij per deelvraag, zodat de lezer snel kennis kan maken met de kern van onze bevindingen. Voor uitwerkingen verwijzen wij naar de bijlagen, waar elke vraag uitgebreid wordt behandeld.

1. Beantwoording van de vraag: Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat actief burgerschap duidelijker naar voren komt in het beleid van de school en de schoolgids?

Deze deelvraag hebben wij verdeeld in drie vragen, welke ook de logische volgorde van aanpak weergeven: van abstract naar concreet.

Hoe kan de Sint Maartenschool nog beter aandacht besteden aan aspecten van burgerschap tijdens lessen of projecten?

2. Beantwoording van de vraag: Hoe kan de Sint Maartenschool nog beter aandacht besteden aan aspecten van burgerschap tijdens lessen of projecten?

Op de Sint Maartenschool wordt gewerkt met de sociaal emotionele methode “De Kracht van 8”. Elke maand (aan het begin en het einde van het schooljaar 2 maanden) staat er een van de acht krachten centraal. Vaak komt deze kracht tijdens een kringgesprek aan de orde. Identiteitsvorming is iets waar deze methode veel aandacht aan besteed. Het aspect ‘Actief Burgerschap en Sociale Integratie’ is iets dat in deze methode duidelijker naar voren zou kunnen komen. Omdat deze methode continu in ontwikkeling is en de makers open staan voor aanvullingen en suggesties, hebben wij toevoegingen met betrekking tot “AB&SI” bedacht². Deze aanvulling hebben wij ingedeeld naar aanleiding van de acht krachten en onderverdeeld in de domeinen ‘identiteit’, ‘participatie’ en ‘democratie’ (zie bijlage 1). Bij het ontwikkelen en indelen van bestaande en nieuwe werkvormen is rekening gehouden met de leeftijdsverschillen van kinderen op de basisschool. Er zijn verschillende werkvormen voor de volgende leeftijdscategorieën: groep 1-2, groep 3-4, groep 5-6 en groep 7-8. Bij het samenstellen van dit lesprogramma ter bevordering van Actief Burgerschap en Sociale Integratie is ook gebruik gemaakt van bestaande werkvormen van De Kracht van 8. Er is een selectie uit de werkvormen van het Bronnenboek (Stichting De Kracht van 8, 2011) gekozen. Dit betekent niet dat de overige werkvormen en activiteiten uit het Bronnenboek niet geschikt zijn om aan “AB&SI” te werken. We hebben geprobeerd een krachtige selectie werkvormen uit het Bronnenboek te kiezen, welke de bovengenoemde drie domeinen het beste naar voren laten komen. Wij adviseren de Sint Maartenschool om onderstaande suggesties per klas gedurende het schooljaar als leidraad te nemen³. Voor de leerkrachten is op deze manier concreet gemaakt hoe zij actief kunnen werken aan het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie. Onze aanvullingen op de sociaal emotionele methode ‘De Kracht van 8’ kunt u vinden in de bijlage met als titel ‘sociale krachten op maat’.

---

² Hierbij is rekening gehouden met de leerlijnen ‘een basis voor burgerschap’, geformuleerd door SLO. <http://jongeburgers.slo.nl>

³ Er is nog geen onderzoek gedaan naar het effect van onderstaande werkvormen en activiteiten op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie. Wel zijn deze activiteiten gebaseerd op de leerlijnen van SLO ter bevordering van ‘AB en SI’

3. Beantwoording van de vraag: Hoe kan de Sint Maartenschool nog een betere 'oefenplaats' voor democratie worden?

Bij het invullen van het formulier 'SLO Maatschappelijk verantwoord', heeft de school aangegeven, dat ze in principe al veel doet aan 'democratie oefenen' binnen de school. De school geeft ook aan dat ze iets minder aan het bevorderen van informatievaardigheden bij kinderen doet. Informatie is heel belangrijk in een democratische wereld om bijv. tot goede afwegingen te komen. De kinderen moeten leren om kritisch om te gaan met bronnen. Ze moeten o.a. oefenen in het onderscheiden van feiten en meningen.

Hoe kan de school de kinderen helpen om betere informatievaardigheden op te doen en ervoor zorgen dat ze het belang van kritisch omgaan met bronnen onderkennen?

Het belangrijkste is dat de school bewust wordt van het belang en graag de kinderen deze vaardigheden wil laten oefenen. *Hoe kan de school deze vaardigheden met de kinderen oefenen?* Ons antwoord is: door het te doen. Dus de school moet zorgen dat er een situatie ontstaat waarin de kinderen deze vaardigheden nodig hebben. De school kan deze situatie 'uitbuiten' door daar op inspelend extra aandacht en uitleg te geven aan het verloop van democratische processen.

Wij dachten bijvoorbeeld aan het organiseren van een schoolproject rond de renovatie of nieuwe plaatsing van speeltoestellen op het schoolplein. (Zie bijlage)

De aanleiding voor dit soort projecten kan elke school in haar dagelijkse gang van zaken vinden. De kunst is om ernaar te gaan zoeken en ze te herkennen. Het is natuurlijk sneller en makkelijker om zelf een beslissing te nemen in bijv. welke kleur de kozijnen worden geleverd, maar je kan ook hiervan een mooie oefening voor democratie maken.

4. Beantwoording van de vraag: Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat leerlingen op structurele en zichtbare wijze bijdragen aan sociale participatie in de omgeving van en binnen de school?

Wij hebben een schema gemaakt met een samenvatting van onze suggesties op het gebied van sociale participatie. In ons leermiddel "sociale krachten op maat" worden de genoemde suggesties verder uitgewerkt. In het leermiddel zijn de activiteiten onderverdeeld naar groep. U kunt deze samenvatting als een checklist beschouwen. Mochten er zaken zijn die al gedaan worden op de Sint Maartenschool, dan adviseren wij dit in de schoolgids te vermelden. Daardoor wordt de bijdrage van de Sint Maartenschool op het gebied van sociale participatie meer zichtbaar.

Sociale Participatie	Activiteit
In de omgeving van de school	Bezoek De Kleine Ark: wandeling met bewoners, spelletje, bezoek jaarlijkse voorjaarsmarkt, hulp bij schoonmaak e.d.
	Breng met de klas een bezoek aan een bejaardenhuis. Spreek met de begeleiders van te voren af welke activiteiten jullie met de bewoners kunnen ondernemen. Denk aan spelletjes doen of wandelen. De kinderen leren zich verplaatsen in minder mobiele mensen en creëren respect voor ouderen.
	De kinderen maken minimaal een keer per jaar het schoolplein schoon. Dit doen zij onder andere door mee te doen aan de landelijke opschoondag van Stichting Nederland Schoon.
	Neem deel aan een actie voor een goed doel. Houd hierbij rekening met de actualiteit. Op deze manier leer je de kinderen dat je anderen kunt helpen om opnieuw te beginnen, je geeft hen door jouw bijdrage een nieuwe kans.
	Houd de activiteitenplanning van instellingen in de omgeving in de gaten, wanneer zij een open dag hebben, breng dan met de klas een bezoek. Vice versa is het ook de bedoeling dat jullie de mensen van de instellingen waaraan jullie een bezoek gebracht hebben, uitnodigen tijdens fancy fairs en dergelijke.
Binnen de school	Laat de oudere kinderen de jongere kinderen helpen, denk aan hulp bij lezen.
	Organiseren van een schoolevenement, denk aan fancy fair of sportdag.
	Organiseren van een schoolkrant, zie ook democratie in het leermiddel.
	Stel een leerlingenraad samen met twee afgevaardigden uit iedere groep (6,7 en 8). Zij bespreken onderling in samenwerking met de directie punten die aangedragen worden door leerlingen in de school. Het punt leerlingenraad hebben wij verder uitgewerkt in de bijlage.
Binnen de groep	Laat de oudste kleuters de jongste kleuters actief helpen tijdens voor jonge kleuters lastige activiteiten. Je kunt een oudste kleuter koppelen aan een jongste kleuter door hen als 'maatjes' te benoemen. Laat ook bijvoorbeeld rekenslimme kinderen de taalslimme kinderen helpen wanneer zij er tijdens het maken van een som/ opgave niet uit komen en vice versa.
	Onderhoud klas, kinderen verantwoordelijk maken voor het opruimen van hun eigen spullen
	Verdeel de taken in de klas, wissel dit wekelijks (opruimen, vegen, schoonmaken).
	Laat de kinderen zelf een feestje of een activiteit voor de klas organiseren. Hiervan leren ze dat ze zelf initiatief tot het stimuleren van saamhorigheid kunnen tonen.
	Benoem een klassenvertegenwoordiger. Deze vertegenwoordiger van de klas kan namens de klas zaken aankaarten bij de leiding. De klassenvertegenwoordiger wordt democratisch gekozen.
	Stel aan het begin van het schooljaar samen met de kinderen regels op voor in de klas en op het schoolplein. Evalueer met de kinderen in je klas de regels die jullie samen hebben opgesteld.

Conclusies

Beantwoorden van de hoofdvraag: Welke aanpak van burgerschapsvorming is voor de St. Maartenschool het meest passend en waarom?

De Sint Maartenschool is met het toepassen van de sociaal emotionele methode 'De Kracht van 8' al een heel eind in de goede richting wat betreft de aanpak van burgerschapsvorming. Uit het ingevulde meetinstrument 'maatschappelijk verantwoord' kwam naar voren dat er enkele punten waren waar de school zich meer in wil ontwikkelen. Wij hebben in ons advies een aantal ideeën uitgewerkt die het aandeel democratie en sociale participatie vanuit de school kunnen vergroten. Ook hebben wij een schema gemaakt waarin de werkvormen van De Kracht van 8 zijn samengevoegd met nieuwe suggesties voor democratie en sociale participatie. Op deze manier is het werken aan burgerschapsvorming voor de leerkrachten gemakkelijk in de praktijk te brengen. Doordat er op deze manier meer zichtbaar aan burgerschapsvorming wordt gewerkt, verdient het de aanbeveling om hier in de schoolgids melding van te maken. Zo wordt ook voor mensen buiten de school duidelijk hoe de Sint Maartenschool aan burgerschapsvorming werkt. Wij denken dat onze suggesties gebruiksvriendelijk en effectief zijn en hopen dan ook dat onze adviezen een plek krijgen in de aanpak van burgerschapsvorming op de Sint Maartenschool.

Literatuurlijst

Bron J. (2006). *Een basis voor burgerschap. Een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs*. Enschede.

Bosch, W. & Jansen, M. (2006) *Leren op de werkplek*. Stagehandboek voor pabo - studenten, eerste druk, derde oplage. Baarn: HB uitgevers.

Franken P. e.a.(2003). *Aan de slag met actief burgerschap. Handreiking voor scholen PO en VO.* 's Hertogenbosch: KPC Groep

Kallenberg T. e.a. (2007) *Ontwikkeling door onderzoek*. Een handreiking voor leraren. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff bv.

Maatschappelijk verantwoord, (SLO)

www.slo.nl/primair/themas/burgerschap - leerlijnen, verkregen 18 mei 2011

www.st-maartenschool.nl - schoolgids Sint Maartenschool, verkregen 18 mei 2011

<http://www.dekleineark.nl> - participatie in de omgeving van de school, verkregen 18 mei 2011

www.dekrachtvan8.nl , identiteitsvorming, verkregen 18 mei 2011

Bijlagen

Bijlage 1   **Ingevuld formulier Maatschappelijk verantwoord, (SLO)**

Bijlage 2   Uitwerking deelvraag: Hoe kan de Sint Maartenschool nog beter aandacht besteden aan aspecten van burgerschap tijdens lessen of projecten? door Bea Bakker

Op de Sint Maartenschool wordt gewerkt met de sociaal emotionele methode “De Kracht van 8”. Elke maand (aan het begin en het einde van het schooljaar 2 maanden) staat er een van de acht krachten centraal. Vaak komt deze kracht tijdens een kringgesprek aan de orde. Identiteitsvorming is iets waar deze methode veel aandacht aan besteed. Het aspect ‘Actief Burgerschap en Sociale Integratie’ is iets dat in deze methode duidelijker naar voren zou kunnen komen. Omdat deze methode continu in ontwikkeling is en de makers open staan voor aanvullingen en suggesties, hebben wij toevoegingen met betrekking tot “AB&SI” bedacht⁴. Deze aanvulling hebben wij ingedeeld naar aanleiding van de acht krachten en onderverdeeld in de domeinen ‘identiteit’, ‘participatie’ en ‘democratie’ (zie bijlage 1). Bij het ontwikkelen en indelen van bestaande en nieuwe werkvormen is rekening gehouden met de leeftijdsverschillen van kinderen op de basisschool. Er zijn verschillende werkvormen voor de volgende leeftijdscategorieën: groep 1-2, groep 3-4, groep 5-6 en groep 7-8. Bij het samenstellen van dit lesprogramma ter bevordering van Actief Burgerschap en Sociale Integratie is ook gebruik gemaakt van bestaande werkvormen van De Kracht van 8. Er is een selectie uit de werkvormen van het Bronnenboek (Stichting De Kracht van 8, 2011) gekozen. Dit betekent niet dat de overige werkvormen en activiteiten uit het Bronnenboek niet geschikt zijn om aan “AB&SI” te werken. We hebben geprobeerd een krachtige selectie werkvormen uit het Bronnenboek te kiezen, welke de bovengenoemde drie domeinen het beste naar voren laten komen. Wij adviseren de Sint Maartenschool om onderstaande suggesties per klas gedurende het schooljaar als leidraad te nemen⁵. Voor de leerkrachten is op deze manier concreet gemaakt hoe zij actief kunnen werken aan het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie. Onze aanvullingen op de sociaal emotionele methode ‘De Kracht van 8’ kunt u hieronder vinden met als titel ‘sociale krachten op maat’.

Het leermiddel 'Sociale krachten op maat' voor bevordering van actief burgerschap en sociale integratie op basis van methode 'De Kracht van 8'.

Ontwikkeld door: Pabo studenten Bea Bakker, Monique Bruin en Nina Heikamp. In samenwerking met Stichting De Kracht van 8.

---

⁴ Hierbij is rekening gehouden met de leerlijnen ‘een basis voor burgerschap’, geformuleerd door SLO. <http://jongeburgers.slo.nl>

⁵ Er is nog geen onderzoek gedaan naar het effect van onderstaande werkvormen en activiteiten op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie. Wel zijn deze activiteiten gebaseerd op de leerlijnen van SLO ter bevordering van ‘AB en SI’

Kracht 1: Ik ben mezelf

alles start vanuit jezelf

Groep 1-2:

- Identiteit:
  - o Kringgesprek over verschillen en overeenkomsten tussen de kinderen in de klas, qua uiterlijk, er kan een start gemaakt worden met praten over het innerlijk/ je binnenkant.
- Participatie:
  - o Waar wonen we? Maak met je klas een wandeling door de omgeving van de school. Wijs de kinderen op de natuur en infrastructuur van de omgeving. De kinderen leren zichzelf hierdoor beter plaatsen in de context van hun omgeving.
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Ik ben ik'.
- Democratie:
  - o Muziekles: ieder kind kiest een eigen instrument. Om de beurt mag een kind het geluid van zijn instrument laten horen en hier een ritme aan koppelen. De klas doet dit ritme na. Probeer alle kinderen aan de beurt te laten komen door snel van beurt te wisselen.
  - o Kringgesprek: praten over de mate waarin democratische besluitvorming thuis plaatsvindt.

Groep 3-4:

- Identiteit:
  - o Kringgesprek over gevoelens; wat voelen de kinderen op dit moment, welke emoties zijn er allemaal? Ter illustratie afbeeldingen laten zien van de verschillende emoties en deze zichtbaar in de klas ophangen.
  - o Lees hoofdstuk 1 voor uit het boek 'KleurKracht' van 'De Kracht van 8' en laat de kinderen de vragen aan het einde van het hoofdstuk voor zichzelf beantwoorden.
- Participatie:
  - o De kinderen maken een levensgrote tekening van zichzelf op een stuk behang. Zij laten hierin naar voren komen waar zij goed in zijn en wat zij van zichzelf waarderen: uiterlijk en innerlijk. Vervolgens 'presenteert' iedereen zichzelf in een grote kring.
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Ik ben ik'.
- Democratie:
  - o Als leerkracht zorg je ervoor dat alle kinderen in een les aan bod komen. Alle kinderen moeten de kans krijgen om iets te zeggen of doen tijdens een kringgesprek of kringactiviteit. Als leerkracht besteed je deze maand extra aandacht aan de deelname van de leerlingen in de groep. Ter inleiding kun je met de kinderen een gesprek aangaan over de waardevolle inbreng van ieder kind, alle kinderen zijn belangrijk.

Groep 5-6:

- Identiteit:
  - o Kringgesprek over de verschillende religies. Gelooft iedereen in de klas hetzelfde? Welke geloven zijn er nog meer? En wat houdt zo een geloof precies in?
  - o Gebedshuizen bezoeken van minstens twee verschillende geloven.
- Participatie:

- Herhaling van de opdracht: De kinderen maken een levensgrote tekening van zichzelf op een stuk behang. Zij laten hierin naar voren komen waar zij goed in zijn en wat zij van zichzelf waarderen: uiterlijk en innerlijk. Vervolgens 'presenteert' iedereen zichzelf in een grote kring.
- Democratie:
  - Je gaat met de kinderen in je klas een discussie aan over 'gelijke behandeling van jongens en meisjes'. Is dit in de klas en het geval? Is dit bij jullie thuis ook zo? Wat vind je daarvan? Hoe zou jij willen dat jongens en meisjes behandeld worden? Hetzelfde of verschillend en waarom?

Groep 7-8:

- Identiteit:
  - Meedoen aan de herdenking van 4 mei en de viering van 5 mei, het liefst bij een monument in de omgeving.
  - Kringgesprek: wat betekent vrijheid? Koppelen aan het thema 'WOII' van de geschiedenislessen.
  - Kinderen hun eigen kracht laten ontdekken. Gebruik hiervoor het 'Kracht van 8' kaartspel. Laat de kinderen de kaarten van het kaartspel zien en vraag hen de kaart uit te kiezen die het meest bij hen past. En/of laat de kinderen een kaart voor hun buurman kiezen en laat hen vertellen waarom deze kaart bij hen past. Het is handig om alle teksten op de kaarten van te voren op een A4'tje te zetten en dit papier uit te delen. Wanneer de kinderen hun kracht gevonden hebben, kun je hen een kopie van deze kaart overhandigen. De kinderen mogen de kopie van de kaart op een vel papier plakken en om deze kaart heen opschrijven waarom deze kaart bij hen past. Zij mogen daarbij hulp vragen aan hun buurman.
  - Laat de kinderen ontdekken op welke manier zij slim zijn. Gebruik hiervoor het werkblad 'Talentenjacht' in het Bronnenboek van 'De Kracht van 8'.
- Participatie:
  - De kinderen leren een schoolbreed evenement te organiseren, hierbij kun je denken aan een fancy fair of een sportdag. De kinderen bedenken zelf activiteiten en denken na over de uitvoering van hun ideeën. De kinderen leren zelf verantwoordelijkheid te nemen voor het slagen van hun wensen.
- Democratie:
  - De kinderen maken voor zichzelf een stukje voor de schoolkrant/ website van de school. Wat wil jij graag met de rest van de school delen? De invulling mag zijn d.m.v. een foto, een verhaal of een verslag. Stukjes worden 1x per jaar geplaatst van groep 7 en 8. Er kan ook voor gekozen worden om zelf een schoolkrant samen te stellen en deze in de school te verspreiden. Per klas wordt dan nagedacht over een gezamenlijk thema. De kinderen leren door middel van deze opdracht dat persvrijheid van groot belang is in een democratische samenleving. De leerkracht vertelt iets over persvrijheid om het belang te verhelderen.
  - Stelopdracht: laat de kinderen een of meerdere wetten bedenken die op school zou kunnen gelden. De leerling mag zijn wet voorstellen. Stem daarna met de klas of de wet (fictief?) wordt aangenomen en laat enkele kinderen hun stem beargumenteren.

Kracht 2: Ik ben eerlijk

Eerlijk uiten van emoties en gevoelens.

Groep 1-2:

- Identiteit:
  - o Kringgesprek: praten over hoe je je kunt voelen en hoe een bepaald gevoel heet. Gebruik pictogrammen om de verschillende gevoelens te verduidelijken. Stel vragen aan de kinderen. Zie Bronnenboek De Kracht van 8, bladzijde 144. Als vervolg kunnen de kinderen een gezicht op papier invullen met een gezichtsuitdrukking.
  - o Verhaal: lees het verhaal 'Janna en de cavia', Bronnenboek bladzijde 164, voor aan de kinderen. Ga tussendoor in gesprek met de kinderen over de daden van Janna.
- Participatie:
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Ik voel'.
- Democratie:
  - o Deelnemen aan een kringgesprek over 'afspraken' in onze samenleving: waarom moet je eerlijk zijn? De kinderen proberen voorbeelden te bedenken, ze gebruiken daarbij situaties thuis, op school of op het speelplein.

Groep 3-4:

- Identiteit:
  - o Lees hoofdstuk 2 voor uit het boek 'KleurKracht' van 'De Kracht van 8' en laat de kinderen de vragen aan het einde van het hoofdstuk voor zichzelf beantwoorden.
  - o Lees het verhaal 'Pinokkio' voor op bladzijde 173 van het Bronnenboek.
  - o Lees het gedicht 'eerlijk zijn' op bladzijde 180 van het Bronnenboek voor.
- Participatie:
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Ik voel'.
- Democratie:
  - o Filosoferen over 'afspraken' in onze samenleving: waarom moet je eerlijk zijn? De kinderen proberen voorbeelden te bedenken, ze gebruiken daarbij situaties thuis, op school of op het speelplein.

Groep 5-6:

- Identiteit:
  - o filosoferen met kinderen over 'eerlijk zijn'. Gebruik hiervoor de tips op bladzijde 143 en 180 van het Bronnenboek.
- Participatie:
  - o Emotiepizza's delen. Zie Bronnenboek bladzijde 158. De kinderen tekenen op een rond vel papier hun emoties van dat moment. De emoties worden verdeeld in grote en kleinere pizzapuntjes, net hoe veel de emotie aanwezig is. Elke emotie krijgt zijn eigen kleur. Vervolgens bedenken de kinderen welk stukje emotie zij kunnen missen en welk kind in de klas juist wel bij deze emotie gebaat is. In de kring, onder begeleiding van de juf/ meester, worden de stukjes emotiepizza om de beurt uitgewisseld.
- Democratie:

- Filosoferen over 'afspraken' in onze samenleving: waarom moet je eerlijk zijn? De kinderen proberen voorbeelden te bedenken, ze gebruiken daarbij niet alleen situaties thuis, op school of op het speelplein maar ook situaties uit bijv. de politiek of het bestuur. Wat als de burgemeester niet eerlijk zou zijn?

Groep 7-8:

- Identiteit:
  - Raad eens hoe ik me voel. Zie Bronnenboek De Kracht van 8. bladzijde 147. In tweetallen beeld je voor de rest van de klas een emotie uit. De kinderen bedenken de uit te beelden emotie zelf of kiezen een emotie van een kaartje.
- Participatie:
- Democratie:
  - Filosoferen over 'afspraken' in onze samenleving: waarom moet je eerlijk zijn? De kinderen proberen voorbeelden te bedenken. Ze gebruiken daarbij niet alleen situaties thuis, op school of op het speelplein maar ook situaties uit bijv. de politiek of het bestuur. Wat als de burgemeester niet eerlijk zou zijn? Kan je een situatie bedenken wanneer iemand niet eerlijk mag zijn?

Kracht 3: Rekening houden met elkaar

Iedereen is anders en dat is oké.

Groep 1-2:

- Identiteit:
  - Lees het verhaal 'de mooiste vis van de zee' van Marcus Pfister voor. Dit verhaal gaat over delen en vriendschap.
  - Laat alle kinderen hun hand overtrekken of deel een gekopieerde omtrek van een hand uit. De kinderen mogen de hand beplakken en inkleuren. Plak alle handen aan elkaar als een slinger; handen verbinden! Zie Bronnenboek bladzijde 193.
- Participatie:
  - Stel aan het begin van het schooljaar samen met de kinderen regels op voor in de klas en op het schoolplein. Formuleer de regels zo dat er duidelijk is wat jullie als klas wel willen, dus zij worden positief geformuleerd.
  - Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Iedereen is anders'.
  - Laat de oudste kleuters de jongste kleuters actief helpen tijdens voor jonge kleuters lastige activiteiten. Een oudste kleuter kan bijvoorbeeld een jongste kleuter helpen bij het dicht maken van een rits. Je kunt een oudste kleuter koppelen aan een jongste kleuter door hen als 'maatjes' te benoemen. Op deze manier leren de kleuters rekening met elkaar te houden.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)

Groep 3-4:

- Identiteit:

- Lees hoofdstuk 3 voor uit het boek 'KleurKracht' van 'De Kracht van 8' en laat de kinderen de vragen aan het einde van het hoofdstuk voor zichzelf beantwoorden.
- Lees het verhaal 'de rode schoentjes' voor op bladzijde 205 van het Bronnenboek.
- Participatie:
  - Stel aan het begin van het schooljaar samen met de kinderen regels op voor in de klas en op het schoolplein. Formuleer de regels zo dat er duidelijk is wat jullie als klas wel willen, dus zij worden positief geformuleerd.
  - Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Iedereen is anders'.
  - Laat rekenslimme kinderen de taalslimme kinderen helpen wanneer zij er tijdens het maken van een som/ opgave niet uit komen en vice versa.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)

Groep 5-6:

- Identiteit:
  - Filosofer met de kinderen over het begrip 'respect'. Zie voor tips bladzijde 185, 209 en 210 van het Bronnenboek.
  - 'Nooit meer vrienden als...' zie bladzijde 186 van het Bronnenboek. Met de kinderen brainstormen over gebeurtenissen die een vriendschap kunnen verbreken. Hoe zorg je dat het weer goed kan komen? Hoe zorg je zelf dat een vriendschap goed blijft?
  - 'Respect in klei' zie bladzijde 195 van het Bronnenboek. Doorgeefactiviteit waarbij kinderen leren rekening te houden met elkaar.
- Participatie:
  - Stel aan het begin van het schooljaar samen met de kinderen regels op voor in de klas en op het schoolplein. Formuleer de regels zo dat er duidelijk is wat jullie als klas wel willen, dus zij worden positief geformuleerd.
  - Breng met de klas een bezoek aan een bejaardenhuis. Spreek met de begeleiders van te voren af welke activiteiten jullie met de bewoners kunnen ondernemen. Denk aan spelletjes doen of wandelen. De kinderen leren zich verplaatsen in minder mobiele mensen en creëren respect voor ouderen.
  - Laat rekenslimme kinderen de taalslimme kinderen helpen wanneer zij er tijdens het maken van een som/ opgave niet uit komen en vice versa.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)

Groep 7-8:

- Identiteit:
  - Doe de respecttest op bladzijde 198 van het Bronnenboek.
- Participatie:
  - Stel aan het begin van het schooljaar samen met de kinderen regels op voor in de klas en op het schoolplein. Formuleer de regels zo dat er duidelijk is wat jullie als klas wel willen, dus zij worden positief geformuleerd.
  - 'Agent en boevenspel in doolhofvorm' zie bladzijde 197 van het Bronnenboek. Tikspel met groepssamenwerking.
  - Laat rekenslimme kinderen de taalslimme kinderen helpen wanneer zij er tijdens het maken van een som/ opgave niet uit komen en vice versa.
  - De kinderen in groep 8 kunnen fungeren als leesmaatjes voor groep 6, de kinderen in groep 7 doen dit voor groep 5. Op een moment in de week helpen de oudere kinderen

de jongere kinderen die moeite hebben met lezen. Het jongste kind leest voor en het oudste kind helpt bij het ontleden van moeilijke woorden en ondersteunt bij het voorlezen.

- Democratie:
  - o Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)

Kracht 4: Samenwerken en elkaar helpen

Samen sta je sterk

Groep 1-2:

- Identiteit:
  - o Lees het boek voor: 'De mooiste vis van de zee helpt een ander' van Marcus Pfister.
  - o Lees het boek voor: 'Zwemmie' van Leo Lionni. Thema: 'samen sta je sterk'.
- Participatie:
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Samen'.
  - o Coöperatief mandala krijten. In een groepje van ongeveer 5 kinderen, tijdens de pauze op het schoolplein. Zie bladzijde 228 van het Bronnenboek.
  - o Coöperatieve stoelendans. Zie bladzijde 229 van het Bronnenboek.
  - o Speel het spel 'Max de kat' van Earthgames. De kinderen lezen in het spel samen een doel te behalen. Voor 1 tot 8 spelers.
  - o Spel met minimaal 6 spelers: 'regenbui', zie bladzijde 237 van het Bronnenboek.
  - o 'Samen bouwen'. Spel voor in de gymzaal. Zie bladzijde 245 van het Bronnenboek.
  - o De kinderen maken minimaal een keer per jaar het schoolplein schoon. Dit doen zij onder andere door mee te doen aan de landelijke opschoondag van Stichting Nederland Schoon. De leerkracht vertelt van te voren een verhaal wat de kinderen bewust maakt over de vervuilende kracht van afval. Vertel bijvoorbeeld dat een blikje er 50 jaar over doet voordat het uiteen valt in de natuur. Raadpleeg ook het internet voor lessuggesties over zwerfvuil.
  - o Stimuleer de kinderen om de spullen op te ruimen waar zij zelf mee gespeeld hebben. Je kunt kinderen ook een verantwoordelijkheid voor een bepaalde hoek geven. Zij mogen de andere kinderen dan helpen met het opruimen van deze hoek.
- Democratie:
  - o Maak in drietallen een natuurmandala met voorwerpen uit de natuur. De kinderen mogen overleggen wat er waar wordt geplaatst. Zie bladzijde 227 van het Bronnenboek.
  - o Kleur in tweetallen een mandala in. Kleur om de beurt. Zie bladzijde 227 voor de uitleg en bladzijde 384 voor de mandala's.

Groep 3-4:

- Identiteit:
  - o Lees hoofdstuk 4 voor uit het boek 'KleurKracht' van 'De Kracht van 8' en laat de kinderen de vragen aan het einde van het hoofdstuk voor zichzelf beantwoorden.
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Samen'.
  - o Lees het verhaal voor: 'de dieren in het rovershol' op bladzijde 248 van het Bronnenboek.

- Participatie:
  - Coöperatieve stoelendans. Zie bladzijde 229 van het Bronnenboek.
  - Speel het spel 'Zonnereis' van Earthgames. Voor 2 tot 4 spelers.
  - 'Piramide bouwen' zie bladzijde 245 van het Bronnenboek. Les voor in de gymzaal.
  - De kinderen maken minimaal een keer per jaar het schoolplein schoon. Dit doen zij onder andere door mee te doen aan de landelijke opschoondag van Stichting Nederland Schoon. De leerkracht vertelt van te voren een verhaal wat de kinderen bewust maakt over de vervuilende kracht van afval. Vertel bijvoorbeeld dat een blikje er 50 jaar over doet voordat het uiteen valt in de natuur. Raadpleeg ook het internet voor lessuggesties over zwerfvuil.
  - Maak voor elke week een takenlijst van klusjes in de klas. Laat de kinderen zich hierdoor verantwoordelijk voelen voor hun klaslokaal.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een memoryspel: eerst individueel en dan in tafelgroepjes (coöperatief): zelf ervaren dat het veel makkelijker gaat als ze in een groepje zijn. Samen zijn wij sterker, sneller en hebben een beter geheugen, want wij helpen elkaar en kunnen veel meer dingen onthouden.

Groep 5-6:

- Identiteit:
  - Filosofer met de kinderen over 'samen werken en elkaar helpen'. Gebruik hiervoor de tips op bladzijde 219 en 253 van het Bronnenboek.
  - Lees het verhaal 'op reis' voor uit het Bronnenboek op bladzijde 247.
  - 'Samen de hoogte opzoeken'. Zie Bronnenboek bladzijde 243. In groepjes van minimaal 2 kinderen van kranten een toren maken.
- Participatie:
  - Speel eens coöperatief voetbal. Zie bladzijde 238 van het Bronnenboek.
  - Coöperatief knikkeren. Zie bladzijde 258 van het Bronnenboek.
  - De kinderen maken minimaal een keer per jaar de omgeving van de school schoon. Dit doen zij onder andere door mee te doen aan de landelijke opschoondag van Stichting Nederland Schoon. De leerkracht vertelt van te voren een verhaal wat de kinderen bewust maakt over de vervuilende kracht van afval. Vertel bijvoorbeeld dat een blikje er 50 jaar over doet voordat het uiteen valt in de natuur. Raadpleeg ook het internet voor lessuggesties over zwerfvuil, bijvoorbeeld: <http://www.schoongooienvecht.nl/files/scholen/basisonderwijs/lespakket%20weg%20met%20zwerfafval.pdf>
  - Maak voor elke week een takenlijst van klusjes in de klas. Laat de kinderen zich hierdoor verantwoordelijk voelen voor hun klaslokaal.
- Democratie:
  - Deelnemen aan memoryspel: eerst individueel en dan in tafelgroepjes (coöperatief): zelf ervaren dat het veel makkelijker gaat als ze in een groepje zijn. Samen zijn wij sterker, sneller en hebben een beter geheugen, want wij helpen elkaar en kunnen veel meer dingen onthouden.
  - Filosoferen over de voordelen / nadelen van een democratisch politiek systeem t.o.v. een dictatuur.

Groep 7-8:

- Identiteit:

- Gesprek voeren met de kinderen over 'samenwerken'. Wanneer heb je elkaar nodig en waarom is samenwerken belangrijk. Hoe zouden we in deze klas meer kunnen samenwerken?
- Participatie:
  - Spel in de gymzaal 'Bouw de weg'. Zie Bronnenboek bladzijde 246. In viertallen
  - Coöperatief mandala krijten. Zie bladzijde 228 van het Bronnenboek.
  - De kinderen maken minimaal een keer per jaar de omgeving van de school schoon. Dit doen zij onder andere door mee te doen aan de landelijke opschoondag van Stichting Nederland Schoon. De leerkracht vertelt van te voren een verhaal wat de kinderen bewust maakt over de vervuilende kracht van afval. Vertel bijvoorbeeld dat een blikje er 50 jaar over doet voordat het uiteen valt in de natuur. Raadpleeg ook het internet voor lessuggesties over zwerfvuil, bijvoorbeeld: <http://www.schoongooienvecht.nl/files/scholen/basisonderwijs/lespakket%20weg%20met%20zwerfafval.pdf>
  - Maak voor elke week een takenlijst van klusjes in de klas. Laat de kinderen zich hierdoor verantwoordelijk voelen voor hun klaslokaal. Laat de kinderen zelf kiezen welk klusje zij willen doen. Het is wel de bedoeling dat de kinderen elke week iets anders kiezen.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een memoryspel: eerst individueel en dan in tafelgroepjes (coöperatief): zelf ervaren dat het veel makkelijker gaat als ze in een groepje zijn. Samen zijn wij sterker, sneller en hebben een beter geheugen, want wij helpen elkaar en kunnen veel meer dingen onthouden.
  - Filosoferen over de voordelen / nadelen van een democratisch politiek systeem t.o.v. een dictatuur.

Kracht 5: Luisteren naar elkaar

Naar elkaar luisteren is het begin van begrijpen.

Groep 1-2:

- Identiteit:
  - Kringgesprek: wat is luisteren? Hoe kun je zien dat iemand luistert? Waarom is luisteren belangrijk?
  - 'Belleman'. Zie bladzijde 272 van het Bronnenboek. Voor in een grote ruimte.
  - Lees het gedicht 'luisteren' voor op bladzijde 278 van het Bronnenboek.
- Participatie:
  - Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Luisteren'.
  - Wat hoor je? zie bladzijde 266 van het Bronnenboek.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)

Groep 3-4:

- Identiteit:
  - Lees hoofdstuk 5 voor uit het boek 'KleurKracht' van 'De Kracht van 8' en laat de kinderen de vragen aan het einde van het hoofdstuk voor zichzelf beantwoorden.

- 'Volg de weg'. Zie bladzijde 272 van het Bronnenboek. Voor in een grote ruimte.
- Participatie:
  - Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Luisteren'.
  - Wat hoor je? Zie bladzijde 266 van het Bronnenboek.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)

Groep 5-6:

- Identiteit:
  - Kringgesprek: praat met de kinderen over het onderwerp 'luisteren'. Gebruik hiervoor de tips op bladzijde 261 en bladzijde 274.
- Participatie:
  - Luisterschilderij. In tweetallen. Zie bladzijde 266 en 280 van het Bronnenboek.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuwe schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)
  - Bied kinderen eens de mogelijkheid om in plaats van een leesboek een (lokaal/ jeugd) krant te lezen/ bestuderen.

Groep 7-8:

- Identiteit:
  - Kringgesprek: praat met de kinderen over het onderwerp 'luisteren'. Gebruik hiervoor de tips op bladzijde 261 en bladzijde 274 van het Bronnenboek.
- Participatie:
  - Luisterschilderij. In tweetallen. Zie bladzijde 266 en 280 van het Bronnenboek. Of laat de kinderen zelf iets tekenen op een wit vel papier.
  - Houd de activiteitenplanning van instellingen in de omgeving in de gaten, wanneer zij een open dag hebben, breng dat met de klas een bezoek. Vice versa is het ook de bedoeling dat jullie de mensen van de instellingen waaraan jullie een bezoek gebracht hebben, uitnodigen tijdens fancy fairs en dergelijke. Op deze manier kan de school meer in de omgeving komen te staan als deel van de maatschappij.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)

Kracht 6: Zeggen wat we graag willen

Zeggen wat je wel wilt, is spreken vanuit positiviteit.

Groep 1-2:

- Identiteit:
  - Lees het verhaal 'voor het eerst naar school' voor op bladzijde 305 van het Bronnenboek. Ga vervolgens met de kinderen in gesprek over dit verhaal. Na afloop kunnen de kinderen de tekening inkleuren.
- Participatie:
  - Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Hoe zeg ik wat ik wil'.
- Democratie:

- Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)
- Kringgesprek: praten over de mate waarin democratische besluitvorming thuis plaatsvindt.

Groep 3-4:

- Identiteit:
  - Lees hoofdstuk 6 voor uit het boek 'KleurKracht' van 'De Kracht van 8' en laat de kinderen de vragen aan het einde van het hoofdstuk voor zichzelf beantwoorden.
  - Kringgesprek: praat met de kinderen over 'zeggen wat we graag willen.' Gebruik hiervoor de tips op bladzijde 289 en 351
- Participatie:
  - Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Hoe zeg ik wat ik wil'.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)

Groep 5-6:

- Identiteit:
  - 'Wensbriefjes'. Zie bladzijde 302 van het Bronnenboek. Het resultaat is een openlijk kringgesprek.
- Participatie:
  - 'Spiegelen'. Zie bladzijde 303 van het Bronnenboek. Er is een grote ruimte voor nodig.
  - Stel een leerlingenraad samen met twee afgevaardigden uit iedere groep (6,7 en 8). Zij bespreken onderling in samenwerking met de directie punten die aangedragen worden door leerlingen in de school. De leerlingenraad komt vier keer per jaar bij elkaar. Na deze bijeenkomst communiceert de leerlingenraad met de rest van de school wat er is besproken. Dit kan door middel van de schoolwebsite of een samenkomst van de hele schoolpopulatie.
- Democratie:
  - Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)
  - Laat de kinderen kennismaken met democratische rechten en plichten in de praktijk door hen in de kring besluiten over uiteenlopende onderwerpen te laten nemen. Ook de verkiezing van de leerlingenraad valt hier onder.

Groep 7-8:

- Identiteit:
  - 'Wensbriefjes'. Zie bladzijde 302 van het Bronnenboek. Het resultaat is een openlijk kringgesprek.
  - 'Hoe niet, hoe wel?' Laat de kinderen het werkblad invullen op bladzijde 321 van het Bronnenboek. Zie ook bladzijde 298.
  - 'Wat heb ik nodig, wat wil ik?' Laat de kinderen de werkbladen vanaf bladzijde 322 van het Bronnenboek invullen. Maak hier meerdere momenten tijd voor vrij. Bespreek vervolgens de activiteit na.
- Participatie:
  - Benoem een klassenvertegenwoordiger. Deze vertegenwoordiger van de klas kan namens de klas zaken aankaarten bij de leiding. De klassenvertegenwoordiger wordt democratisch gekozen.
  - Stel een leerlingenraad samen met twee afgevaardigden uit iedere groep (6,7 en 8). Zij bespreken onderling in samenwerking met de directie punten die aangedragen worden door leerlingen in de school. De leerlingenraad komt vier keer per jaar bij elkaar. Na deze bijeenkomst communiceert de leerlingenraad met de rest van de school wat er is

besproken. Dit kan door middel van de schoolwebsite of een samenkomst van de hele schoolpopulatie.

- Democratie:
  - o een bezoek brengen aan een gemeentehuis en met eigen ogen zien hoe het 'zeggen wat we graag willen' door de gemeenteraadsleden wordt toegepast.
  - o Deelnemen aan een schoolproject als 'Nieuw schoolplein' (voor uitwerking zie bijlage 2)
  - o Laat de kinderen kennismaken met democratische rechten en plichten in de praktijk door hen in de kring besluiten over uiteenlopende onderwerpen te laten nemen. Ook de verkiezing van de leerlingenraad valt hier onder.

Kracht 7: Laten we opnieuw beginnen

Het wonder van vergeven is, van angst naar liefde gaan.

Groep 1-2:

- Identiteit:
  - o Kringgesprek: wat is opnieuw beginnen en wanneer doe je zo iets? Als je een keer ruzie hebt met iemand dan kun je het later weer goedmaken: opnieuw beginnen. Het is goed om aan elkaar te vertellen waarom er ruzie kwam.
- Participatie:
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Opnieuw beginnen'.
  - o Neem deel aan een actie voor een goed doel. Houd hierbij rekening met de actualiteit. Op deze manier leer je de kinderen dat je anderen kunt helpen om opnieuw te beginnen, je geeft hen door jouw bijdrage een nieuwe kans.
- Democratie:
  - o Kringgesprek over regels en afspraken. Waarom is het nodig om deze te handhaven. Wat te doen als het een keertje niet gelukt is? Hoe kan je het beste het weer goed maken en opnieuw beginnen?

Groep 3-4:

- Identiteit:
  - o Lees hoofdstuk 7 voor uit het boek 'KleurKracht' van 'De Kracht van 8' en laat de kinderen de vragen aan het einde van het hoofdstuk voor zichzelf beantwoorden.
- Participatie:
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Opnieuw beginnen'.
  - o Neem deel aan een actie voor een goed doel. Houd hierbij rekening met de actualiteit. Op deze manier leer je de kinderen dat je anderen kunt helpen om opnieuw te beginnen, je geeft hen door jouw bijdrage een nieuwe kans.
- Democratie:
  - o Filosoferen over het nakomen van regels en afspraken. Wat te doen als het een keertje niet gelukt is? Hoe kan je het beste het weer goed maken en opnieuw beginnen? Hoe kan je het beste reageren als je ziet dat iemand anders verkeerd bezig is? Hoe geef je zo iemand een kans om het goed te maken en opnieuw te beginnen?

Groep 5-6:

- Identiteit:

- Besteed aandacht aan het begrip 'pesten'. Nodig een ouder iemand uit die vroeger gepest is in de klas en laat diegene vertellen wat voor gevolgen dit voor diegene heeft gehad.
- Participatie:
  - Evalueer met de kinderen in je klas de regels die jullie samen hebben opgesteld. Hoe gaat de naleving van deze regels? Is het nodig om de regels bij te stellen?
  - Maak het onderwerp 'pesten' in de klas bespreekbaar en kijk of jullie samen een oplossing kunnen vinden.
  - Neem deel aan een actie voor een goed doel. Houd hierbij rekening met de actualiteit. Op deze manier leer je de kinderen dat je anderen kunt helpen om opnieuw te beginnen, je geeft hen door jouw bijdrage een nieuwe kans.
- Democratie:
  - Filosoferen over het nakomen van regels en afspraken. Wat te doen als het een keertje niet gelukt is? Hoe kan je het beste het weer goed maken en opnieuw beginnen? Hoe kan je het beste reageren als je ziet dat iemand anders verkeerd bezig is? Hoe geef je zo iemand een kans om het goed te maken en opnieuw te beginnen?

Groep 7-8:

- Identiteit:
  - Kringgesprek: vooroordelen. In Nederland leven veel mensen met vooroordelen. We zijn soms te snel geneigd te generaliseren en mensen in een bepaald hokje te stoppen. Wat is het gevaar van vooroordelen? Hoe kun je vooroordelen voorkomen?
  - Zoek uit over welke groep in de samenleving veel vooroordelen in de klas bestaan. Nodig iemand uit deze groep uit om in de klas te komen vertellen en de vragen van kinderen te beantwoorden.
  - Kom na het bezoek van iemand uit de samenleving terug op het thema 'vooroordelen', zijn de ideeën van de kinderen veranderd?
- Participatie:
  - Breng de mogelijkheid van mediation in. Leer kinderen elkaar te helpen door hen te leren bemiddelen tussen leerlingen onderling. Elke leerling krijgt/kiest een eigen mediator. Voor meer informatie zie <http://www.conflictbemiddeling.nl/overige-conflicten/in-het-onderwijs.php>.
  - Neem deel aan een actie voor een goed doel. Houd hierbij rekening met de actualiteit. Op deze manier leer je de kinderen dat je anderen kunt helpen om opnieuw te beginnen, je geeft hen door jouw bijdrage een nieuwe kans.
- Democratie:
  - Kringgesprek: praat met de kinderen over de tweede wereldoorlog. Bespreek het onderwerp NSB-er en hoe zij na de oorlog soms behandeld werden. Breng vervolgens het thema 'opnieuw beginnen' in. Denk je dat zij na de oorlog gemakkelijk opnieuw konden beginnen? Wanneer vergeef je iemand wel en wanneer niet? → in sommige gevallen is het niet mogelijk iemand te vergeven, toch zul je soms opnieuw moeten beginnen.

Kracht 8: Iedereen hoort erbij

Iedereen is deel van een groep, groot of klein, als we maar samen zijn.

Groep 1-2:

- Identiteit:
  - o Verhaal uit Bronnenboek 'De Kracht van 8' voorlezen: 'Op reis naar de zon'.
  - o Speel het spel 'de coöperatieve stoelendans'. Zie Bronnenboek De Kracht van 8.
- Participatie:
  - o Speel het spel 'Zonnereis' verkrijgbaar via www.earthgames.nl
- Democratie:
  - o Kringgesprek over de regels in de klas: hoe gaan wij met elkaar om. De kinderen vertellen zelf hoe je met elkaar hoort om te gaan en hoe niet. Zij geven voorbeelden.

Groep 3-4:

- Identiteit:
  - o Lees hoofdstuk 8 voor uit het boek 'KleurKracht' van 'De Kracht van 8' en laat de kinderen de vragen aan het einde van het hoofdstuk voor zichzelf beantwoorden.
  - o Maak in groepjes van 3 een natuurmandala met gevonden voorwerpen uit de natuur.
- Participatie:
- Democratie:
  - o Voer een gesprek over 'inkopen voor vrede', zie Bronnenboek De Kracht van 8. 'Wat hebben we nodig voor een wereld vol vrede?'

Groep 5-6:

- Identiteit:
  - o Speel het spel 'Verdeel en wees één'. Zie Bronnenboek De Kracht van 8.
- Participatie:
  - o Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Windmolen rap'.
  - o Speel het 'windmolenspel'. Zie Bronnenboek De Kracht van 8.
- Democratie:
  - o Voer een gesprek over 'inkopen voor vrede', zie Bronnenboek De Kracht van 8. 'Wat hebben we nodig voor een wereld vol vrede?'
  - o Kringgesprek: 'gelijke behandeling jongens en meisjes'. Ga met de kinderen een gesprek aan over situaties waarin jongens en meisjes soms verschillend worden behandeld. Wat vinden de kinderen hiervan? Waarom is het belangrijk om elkaar gelijk te behandelen?

Groep 7-8:

- Identiteit:
  - o Maak in groepjes van 4 a 5 kinderen een eiland op een groot vel papier met wasco. Zie Bronnenboek De Kracht van 8. Alle kinderen mogen zichzelf tekenen op het eiland. Verder mogen de kinderen spullen tekenen op het eiland die ervoor zorgen dat zij er samen minimaal 2 weken kunnen overleven. Na afloop presenteren de groepjes hun eiland aan de rest van de klas.
- Participatie:

- Lied luisteren/ zingen van CD De Kracht van 8: 'Windmolen rap'.
  - Ga op bezoek bij een woning of zorgboerderij voor mensen met een lichamelijke en/ of verstandelijke beperking. Laat de kinderen ontdekken dat ook deze mensen deel van de maatschappij zijn. Door dit bezoek geef je deze mensen een gezicht.
  - Laat de kinderen zelf een feestje of een activiteit voor de klas organiseren. Hiervan leren ze dat ze zelf initiatief tot het stimuleren van saamhorigheid kunnen tonen.
- Democratie:
- De kinderen maken een werkstuk over de geschiedenis van de EU. Ze geven hun mening over de voor- en nadelen van deze vorm samenwerking binnen Europa.

Bronvermelding 'sociale kracht op maat':

Boeken:

- Stichting De Kracht van 8 (2011). *'Bronnenboek' van 'De Kracht van 8'. Respectvol omgaan met jezelf en elkaar*. 3^e herziene uitgave. Oudkarspel: Uitgegeven in eigen beheer.

- Stoute-Boots, M & Bosch van den, I. (2008). *Kleurkracht. Ontdek de kleuren om je heen*. Eerste druk. Oudkarspel: Stichting De Kracht van 8.

- Stichting De Kracht van 8 (2005). *Liedboek De Kracht van 8'*. Eerste druk. Uitgegeven in samenwerking met Uitgeverij de Klankkast.

- Stichting De Kracht van 8 (2007). *'De Kracht van 8 Kaartspel'*. Tweede druk. Uitgeverij: Zonnespel.

Website's:

<http://www.dekrachtvan8.nl>

<http://jongeburgers.slo.nl>

Bijlage 3 De drie domeinen volgens het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO)

Democratie

Democratie is zowel een politiek systeem om tot een evenwichtige machtsverdeling te komen als een fundamentele houding en de daaruit voortvloeiende gedragingen van een persoon. Het functioneren van een democratie hangt in sterke mate samen met het democratische gedrag van de burgers die er deel van uitmaken. In het onderwijs is het aanleren van een democratische houding een belangrijk aspect. Het ontwikkelen van die houding is gebaat bij continuïteit, herhaling en impliciete en expliciete beïnvloeding. Het opdoen van ervaringen en reflectie daarop is daarbij cruciaal. Die ervaringen kunnen plaatsvinden in de klas, de school of erbuiten. De democratie is gebaat bij burgers die zich betrokken voelen bij de samenleving (op welk niveau dan ook), zich in kunnen leven in de positie van een ander (empathie) en gedrag vertonen dat past in een democratie. Daarvoor dienen burgers naast de juiste houding ook over een breed scala aan vaardigheden te beschikken die voor een belangrijk deel sociaal-communicatief zijn.

Democratie gaat ook over keuzes maken. Deze vaardigheid vereist kennis, een kritisch onderzoekende houding, het beoordelen van informatie, inzicht in consequenties van keuzes en besef van de eigen opvattingen. Kennis en inzichten hebben vooral betrekking op formele aspecten van democratie, maar hebben ook consequenties voor de democratische manier van met elkaar omgaan. Zo hebben grondrechten als vrijheid van meningsuiting en niet discrimineren gevolgen voor de wijze van omgaan met elkaar in het dagelijkse leven. Democratische vaardigheden en houdingen hebben vooral ook betrekking op deze alledaagse omgangsvormen.

Participatie

Meedoen aan de samenleving kan op verschillende niveaus (klas, school, vereniging, buurt, stad, regio, land etc) en kan zich richten op verschillende aspecten: economisch, sociaal-cultureel en politiek. Participeren is afhankelijk van motivatie: het willen participeren. Voor de meeste kinderen (en volwassenen) geldt dat zij graag mee willen doen; meedoen in sociale verbanden, meedenken over oplossingen en meebeslissen over zaken die hun aangaan. Participatie vereist inzicht en vertrouwen in het eigen kunnen. De wil om te participeren komt voort uit een combinatie van belangen (individueel/groep), betrokkenheid bij aspecten van de omgeving of samenleving en een daarop gebaseerd gevoel van verantwoordelijkheid. Betrokkenheid, verantwoordelijkheid en participatie hangen cyclisch met elkaar samen: ze versterken elkaar en zijn voorwaardelijk voor elkaar. Kunnen en willen participeren vraagt om sociaalcommunicatieve vaardigheden en een voldoende sterk zelfbeeld en empowerment om intenties om te zetten in gedrag.

Toch participeren niet alle kinderen (en volwassenen). Door uitsluiting voelen sommigen zich niet meer betrokken bij bepaalde sociale verbanden, bijvoorbeeld in de klas. En negatieve ervaringen met participatie zullen de drempel om dit in andere situaties wel te doen, verhogen. Een geleidelijke opbouw van participatiemogelijkheden en positieve ervaringen zal bijdragen aan het ontwikkelen en in stand houden van de wil om te participeren.

Identiteit

Er is een constante wisselwerking tussen de identiteit van een persoon en de (sociale) omgeving. De identiteit van een leerling wordt gevormd in de relatie met anderen, terwijl die identiteit weer bepalend is voor de manier waarop de leerling de sociale omgeving ervaart. Mensen moeten sociaalcommunicatief vaardig zijn om opvattingen bespreekbaar te maken en deel te kunnen nemen aan gesprekken, discussies en debatten over aspecten van de eigen identiteit. De sociale omgeving waarin identiteitsontwikkeling zich afspeelt, is in toenemende mate pluriform. Dit leidt tot een continu proces van zelfreflectie en positionering. Identiteiten zijn dan ook veranderlijk en samengesteld (meervoudig). Bovendien maken mensen deel uit van meerdere gemeenschappen en kunnen ze zich verbonden voelen met datgene wat die gemeenschappen belangrijk vinden. Daarbij lopen veel jongeren tegen grenzen aan als deze gemeenschappen te zeer van elkaar afwijken en verschillende eisen stellen. Dit vraagt om flexibiliteit, maar ook het nemen van de verantwoordelijkheid om op een kritische manier te kijken naar deze verschillende gemeenschappen en het eigen gedrag.

Een leerling zal dan ook een balans moeten vinden tussen enerzijds zelfrealisatie en het leven volgens eigen waarden en normen, en anderzijds de grenzen en beïnvloeding van de omgeving. Dit brengt onzekerheid met

zich mee over de eigen opvattingen en gemaakte keuzes. Net als voor participatie geldt voor identiteit dat jongeren moeten leren om te gaan met deze onzekerheden door flexibel en kritisch te zijn en te leren om terug te vallen op een eigen morele basis en gevoel van eigenwaarde.

Bijlage 4   Uitwerking deelvraag: Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat actief burgerschap duidelijker naar voren komt in het beleid van de school en de schoolgids? door Nina Heikamp

Deze deelvraag hebben wij verdeeld in drie stukken, welke ook de logische volgorde van aanpak weergeven: van abstract naar concreet.

Hoe kan de school in haar visie/missie een duidelijke relatie leggen tussen AB&SI en de identiteit van de school?

De school doet al veel op het gebied van Actief Burgerschap en Sociale Integratie, maar het kan beter zichtbaar gemaakt worden naar de buitenwereld. Dat kan de school doen door aparte punten in haar visie/missie hierover op te nemen. Dat lijkt heel gemakkelijk, maar vaak gebeurt dit te weinig of helemaal niet. Men beschouwt deze maatschappelijke taken als vanzelfsprekend of van ondergeschikt belang waardoor zij niet altijd op papier worden gezet. Dat is begrijpelijk, maar niet altijd goed voor het imago van de school. Sinds februari 2006 zijn scholen wettelijk verplicht een bijdrage te leveren aan actief burgerschap en sociale integratie. Dit past in een bredere beweging om de verbanden in onze samenleving te verstevigen en de fundamenteën van onze samenleving (zoals de democratie, grondrechten, participatie en vrijheidsrechten) nadrukkelijker naar voren te brengen. De Inspectie van het onderwijs houdt toezicht op de naleving van deze wet. (www.slo.nl/primair/themas/burgerschap) Als in de visie/missie van de school, liefst onder een apart kopje, wordt vermeldt dat de school vanuit haar uitgangspunten (voor De St. Maartenschool bijv. - Evangelie) werkt aan AB&SI, dan is dit voor iedereen, zowel ouders als de inspectie, zichtbaar gemaakt.

Hoe kan de school haar visie/missie aanpassen om daarin duidelijke relaties te leggen tussen AB&SI en de kenmerken van de schoolpopulatie en de schoolomgeving?

De meeste scholen weten wat er ongeveer in hun omgeving speelt, maar vaak maken zij er nog te weinig gebruik van. Het is belangrijk voor een school om deze informatie structuur te geven en te bekijken hoe de school hierop kan inspelen als onderdeel van de samenleving. Door bijvoorbeeld de bijgevoegde kijkwijzer in te vullen, kan de school een duidelijker beeld hierover krijgen. Maar het krijgen van een duidelijker beeld is nog niet voldoende. De school moet met deze informatie ook rekening houden bij het vaststellen van haar visie en missie. Centraal hierbij staat het actief willen meedoen aan de samenleving, een deel van die samenleving te willen zijn en er een positieve bijdrage aan te willen leveren. Ook in de directe omgeving van de school.

De school kan proberen de volgende drie kernprincipes van AB&SI zowel op school als in de directe schoolomgeving toe te passen of hier rekening mee te houden:

- Democratie: een manier om verschillende opvattingen en belangen bij elkaar te brengen en op vreedzame wijze tot oplossingen te laten komen.
- Participatie: het tonen van verantwoordelijkheid voor de eigen leefomgeving door er een bijdrage aan te leveren. (door bijvoorbeeld de speeltuin zelf op te knappen of voor een plantsoen te zorgen)
- Identiteit: het eigen waardesysteem van waaruit iemand handelt in de publieke ruimte, zoals de school: wat is belangrijk genoeg om energie in te steken, welke idealen heeft iemand?

Door rekening te houden met de samenstelling van de schoolpopulatie kan de school beter haar eigen identiteit bepalen en door beter de schoolomgeving te verkennen kan de school concrete voorbeelden van participatie in haar missie opnemen (bijv. contacten met een bejaardentehuis in de buurt).

(www.slo.nl/primair/themas/burgerschap)

Hoe kan de school haar visie omzetten in algemene en specifieke doelen voor burgerschap?

Zodra de school haar visie en missie ten aanzien van AB&SI geformuleerd heeft, kunnen deze tbv een planmatige aanpak, omgezet worden in algemene doelen voor burgerschapsvorming.

De doelen moeten zich richten op de lesactiviteiten, de school als oefenplaats en de omgeving van de school.

Bij het bepalen van de doelen wordt een rol gegeven aan de betrokkenen (bijvoorbeeld personeelsleden, ouders, leerlingen, mr).

Algemene doelen, net als de missie en de visie van de school, worden dan gecommuniceerd met ouders en instanties rond de school, bijv. via de website. Waar mogelijk wordt de schoolomgeving ingezet bij het bereiken van de doelen. Wij weten dat de Sint Maartenschool al op deze manier werkt, waardoor het makkelijker wordt om dit ook bij AB&SI toe te passen.

Naarmate de doelen specifiekere worden, gaat er een sterkere sturende functie vanuit. Doelen hebben een procesmatig karakter en leiden tot een betere schoolontwikkeling op het gebied van AB&SI. Doelen zijn af te leiden niet alleen uit de missie en visie van de school, maar ook uit onderzoeksresultaten, beleidsdocumenten van de school of bovenscholse instanties en uit praktijkervaringen (positief en negatief). (SLO, Maatschappelijk verantwoord)

De kijkwijzer voor het verkennen van de schoolomgeving

Aanwijzingen bij het gebruik van de kijkwijzer:

- Schrijf bij alle vragen op waaraan je de aandachtspunten kunt zien.
- Vraag je ook af of je een verschijnsel kunt verklaren, herkennen en waarderen. Schrijf dat op
- Let bij alle sleutelbegrippen op: gevelstenen, straatnamen, (publieke) namen, standbeelden, uithangborden, historisch straatmeubilair
- Sommige sleutelbegrippen passen bij meerdere perspectieven. Onderwijs kan bijvoorbeeld bij economisch geplaatst worden (= werkgelegenheid) maar ook bij cultuur (= kennisoverdracht, cultuuroverdracht)
- Vermijd termen als "vroeger". Probeer zo exact mogelijk aan te geven uit welke tijd een verschijnsel stamt bijvoorbeeld door een jaartal te gebruiken of door te vermelden: "in de (tweede helft van de) 19^e eeuw.

* betekent: deze vragen worden wel opgenomen in de verkenning van de wijk, maar worden niet verwerkt in de website of in het stads-c.q. dorpspad

Perspectieven	Sleutelbegrippen	Aandachtspunten heden	Aandachtspunten verleden
Economisch	Arbeid	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Heeft dit gebouw/deze straat een woon- of een werkfunctie? ▪ Welke beroepen tref je aan? 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Had dit gebouw/deze straat vroeger een woon- of een werkfunctie? ▪ Zijn er nog (sporen) van oude ambachten te vinden? (denk daarbij bijv. aan: een molen, een oude smederij, een sluiswachtershuisje)
	Landbouw	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wat voor werk doen de mensen in deze wijk/straat? Wat verdienen ze ermee? (rijk/arm) * 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn er (sporen) van woningen die vroeger een agrarische functie hadden? Een hoeve? Een hofstede?
	Industrie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn hier boerderijen? Akkerbouw of veeteelt? Wordt hier aan tuinbouw gedaan? Domineert een bepaald soort gewas? (bloemen/groenten/fruit?) ▪ Zijn er fabrieken, werkplaatsen, bedrijven? Grote of kleine? 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn er in onbruik geraakte fabrieksgebouwen, werkplaats(en) of bedrijven? ▪ Zijn er in onbruik geraakte winkels? Restaurants?
	Handel	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Staan er winkels? (concreet noemen) Zijn er reclameborden? 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hoe oud zijn de banken of kantoren? ▪ Sinds wanneer zijn er medische instellingen?
	Diensten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn er restaurants? (reclame, menukastje) ▪ Zijn er banken of kantoren? ▪ Zijn er medische instellingen bijv. dokters- of tandartspraktijk, ziekenhuis? ▪ Zijn er scholen, welke (lager/middelbaar) Hoeveel? Waar? ▪ Zijn er sporen van overige diensten? (brievenbussen, bushaltes) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wanneer is/zijn de school/scholen gebouwd? ▪ Welke (sporen) van overheidsdiensten tref je aan? Hoe oud?
	Onderwijs		

	Overheid	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn er (semi)overheidsdiensten? (bibliotheek, afvalbakken, putdeksel, plantsoenendienst?) ▪ Zijn er sporen van werkloosheid? Waaraan kun je dat zien? * 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn er sporen van werkloosheid vroeger? Bijv. 30er jaren?
	Werkloosheid		
Sociaal	Sociale integratie: rollen, samenlevingsvormen, sociale controle Sociale posities: sociale stratificatie discriminatie, coöperatie, conflict Sociaal Verkeer	<ul style="list-style-type: none"> ▪ In wat voor huizen wonen mensen? (Eengezinswoning, flat, appartement, bungalow, verzorgingstehuis?) ▪ Hoe begrenzen de mensen hun terrein? ▪ Hoe leven mensen met elkaar? In gezinsverband? Eenoudergezin? Met z'n tweeën? Alleen? In groepen? ▪ Is er sprake van privacy? ▪ Zijn er statusverschillen in de buurt? Waaraan kun je dat zien? ▪ Is er sprake van discriminatie, samenwerking of conflicten? Waaruit blijkt dat? ▪ Zijn er belangengroeperingen op wijkniveau? ▪ Hoe wordt informatie uitgewisseld? Zijn er ontmoetingsplaatsen? (dorpsplein, dorpscafé, buurthuizen, hangplekken, speelplaatsen? ▪ Zijn er bladen voor de buurt/wijk/ of plaats? c.q. lokale radio- en tv. Zenders? 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn er veranderingen in woonvormen en woonomstandigheden? ▪ Woningen voor grootgezinnen c.q. kerngezinnen. ▪ Zijn er sporen van de veranderende gezinsverbanden? Positie van vrouwen? Zijn er sporen van oude samenlevingsvormen bijv. woongroepen (klooster) etnische groeperingen? ▪ Was er sprake van ontwikkeling van privacy? ▪ Hoe was de situatie vroeger? Was er sprake van een standenmaatschappij? ▪ Was er vroeger spraken van discriminatie? Denk bijv. aan WO II: joden of in alle tijden: zigeuners, woonwagenbewoners, allochtonen? ▪ Was er een dorpsomroeper? ▪ Waren er ontmoetingsplaatsen? (wasplaats, kroeg, marktplein?) ▪ Was er een lokaal blad? Een lokale krant?
Politiek	Regels Inspraak Belangengroeperingen Overheidsorganen Functionarissen Overheidsgebouwen Conflicten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Welke regels gelden er in de buurt, wijk of plaats? (bijv. afwijkende regels, verkeersregels) ▪ Hebben de bewoners van de wijk inspraak in het deze regels? ▪ Zijn er belangengroeperingen? Waaruit blijkt dat? (affiches?) ▪ Welke bestuurlijke organisaties zijn er? (wijkraad, gemeenteraad, stadsbestuur?) ▪ Waar zijn deze raden c.q. besturen gevestigd in de buurt c.q. plaats? ▪ Wie oefenen het bestuur uit? (burgemeester, wethouders) Waar doen zij dat? ▪ Is er een stadhuis, gemeentehuis, een politiepost? ▪ Is er criminaliteit? Hoe kun je dat zien? ▪ Is er een politiepost? een gevangenis? 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wat voor regels golden er vroeger? ▪ Hadden de bewoners van de wijk/plaats inspraak in deze regels? ▪ Waren er belangengroeperingen? ▪ Hoe zag het bestuur er in het verleden uit? (gemeentebestuur, stadsbestuur?) ▪ Waar waren deze besturen gevestigd? ▪ Wie oefenden het bestuur uit? (schout, schepenen, vroedschap, baljuw) ▪ Was er een stadhuis, gemeentehuis, gevangenis? ▪ Hoe oud is het stadhuis etc? ▪ Is er nog een stadsmuur of poortgebouw? ▪ Was er criminaliteit? ▪ Was er vroeger een politiepost?
Cultureel	Levensbeschouwing / Religie Culturele voorzieningen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Welke levensovertuiging/religie hebben de mensen die in de wijk wonen? (kerken, kloosters, kerkhoven, moskeen, synagogen?) Welke religieuze feesten viert men? ▪ Is er kunst te zien? (beelden, architectuur (bouwstijlen) van huizen? ▪ Waar zijn de huizen van gemaakt? Wat vind je mooi, wat vind je lelijk? ▪ Is er een bioscoop of een schouwburg in de buurt? een buurt? Welke 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Welke levensovertuiging of religie hadden de mensen vroeger? (kerken, kloosters, synagogen, kerkhoven) Hoe oud zijn de kerken, kloosters etc? Welke religieuze feesten vierde men vroeger? Sinds wanneer viert men deze religieuze feesten. Hoe oud is deze kunst? ▪ Hoe oud is de bioscoop? Schouwburg?

	Taal Kleding Feesten	films/toneelstukken zijn er op dit moment? <ul style="list-style-type: none"> ▪ Worden er buurt feesten gehouden? ▪ Zijn er specifieke feesten in het dorp of in de stad? 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Spraken de mensen vroeger een dialect? ▪ Droegen de mensen vroeger klederdracht? ▪ Werden er vroeger feesten georganiseerd? In de buurt of in de wijk? In het dorp of in de stad? (oogstfeesten)
Individueel	Hoe uiten mensen zich? Gezondheid Recreatie Veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn er omstandigheden die de gezondheid positief dan wel negatief beïnvloeden? (milieu-, woon- en arbeidsomstandigheden?) ▪ Is er sprake van drugsverslaving? Hoe herken je dat zien? (spuiten?) ▪ Is er spraken van (mogelijkheid tot) lichaamsbeweging? ▪ Zijn er speeltuinen? Bankjes? Kinderboerderijen? Verkeersveiligheid: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Wat voor soort wegen zijn er in de buurt, wijk of plaats: voorrangsweg, eenrichtingswegen, fietspaden, stoep, tram/busbanen, spoorwegen, rijkswegen, veerpont, vliegveld, rivieren, kanalen Verkeersvoorzieningen: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zijn er stoplichten, verkeersborden, zebra's, oversteekplaatsen, verkeersdrempels, parkeerplaatsen, bus/tramhaltes Omvang van het verkeer: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Is het verkeer druk/rustig; is er sprake van doorgaand verkeer, bestemmingsverkeer? 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Waren er omstandigheden die de gezondheid positief dan wel negatief beïnvloeden? (Besmettelijke ziektes, slechte hygiëne, arbeidsomstandigheden) ▪ Hoe was de gezondheidszorg geregeld? ▪ Waren er speeltuinen? ▪ Hoe oud is de speeltuin? ▪ Verkeersveiligheid vroeger? ▪ Wat voor soort wegen waren er: verhard/onverhard, trambanen, oude heirbanen, oude handelswegen, oversteekplaatsen, bruggen, jaagpaden, aanlegplaatsen. ▪ Soort verkeer oude auto's, trams, hondenkar, paard en wagen? ▪ Wat voor voorzieningen waren er vroeger? ▪ Hoe was de omvang van het verkeer vroeger?
Natuur en milieu	Vegetatie Fauna Water Bodem Weer	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Welke vegetatie tref je aan? (bomen, struiken, wilde planten, planten tussen stenen) ▪ Zijn er plantenbakken, groenvoorzieningen of parken? ▪ Wat voor dieren tref je aan? (bodemdier, waterdier, dieren op planten/bomen, vogels) ▪ Waaraan kun je zien dat er dieren in de omgeving leven? (diersporen) ▪ Worden er dieren gehouden in de omgeving van de school? (dierenasiel, kinderboerderij) ▪ Wat voor water is er in de omgeving? (vijvers, sloten, meertjes, kanalen, beken, rivieren, zee) ▪ Welke bodemsoorten tref je aan? ▪ Wat voor weer is het? (temperatuur, neerslag, luchtdruk, windsnelheid, bewolking, windrichting) ▪ Is er sprake van verontreiniging? (rook, lawaai, waterverontreiniging, onkruidbestrijding, zwerfvuil, vuilnisbakken) ▪ Zijn er milieumaatregelen genomen? 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Welke vegetatie was er vroeger? ▪ Hoe oud is de beplanting? ▪ Hoe oud zijn de bomen? ▪ Wat voor water was er vroeger? ▪ Waaraan kun je dit zien? (denk bijv. aan straatnamen: gedempte oude gracht)

	Milieu	(zonnecollectoren, windmolens, bermbeheer)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Welke verontreiniging was er vroeger? (wasserij, drukkerij, gasfabriek, vuilnisplaats, garage)
Tijd	Herkennen verleden in het heden	Zijn er veranderingen in landschap en bewoning?	Geschiedenis van de omgeving (buurt, wijk, plaats, streek) ingedeeld in: prehistorie, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe en nieuwste tijd.

Bijlage 5   Uitwerking deelvraag: Hoe kan de Sint Maartenschool nog een betere 'oefenplaats' voor democratie worden? door Nina Heikamp.

Bij het invullen van het formulier 'SLO Maatschappelijk verantwoord', heeft de school aangegeven, dat ze in principe al veel doet aan 'democratie oefenen' binnen de school. De school geeft ook aan dat ze iets minder aan het bevorderen van informatievaardigheden bij kinderen doet. Informatie is heel belangrijk in een democratische wereld om bijv. tot goede afwegingen te komen. De kinderen moeten leren om kritisch om te gaan met bronnen. Ze moeten o.a. oefenen in het onderscheiden van feiten en meningen.

Hoe kan de school de kinderen helpen om betere informatievaardigheden op te doen en ervoor zorgen dat ze het belang van kritisch omgaan met bronnen onderkennen?

Het belangrijkste is dat de school bewust wordt van het belang en graag de kinderen deze vaardigheden wil laten oefenen. *Hoe kan de school deze vaardigheden met de kinderen oefenen?* Ons antwoord is: door het te doen. Dus de school moet zorgen dat er een situatie ontstaat waarin de kinderen deze vaardigheden nodig hebben. De school kan deze situatie 'uitbuiten' door daar op inspeland extra aandacht en uitleg te geven aan het verloop van democratische processen.

Wij dachten bijvoorbeeld aan het organiseren van een schoolproject rond de renovatie of nieuwe plaatsing van speeltoestellen op het schoolplein.

Opzet van een schoolproject 'Nieuwe schoolplein'

Eerst komen in de schoolkrant een paar artikelen: één met een interview met de kinderen die aangeven dat ze graag meer en nieuwe speeltoestellen op het schoolplein wilden hebben; één met de feiten: over toestand van het schoolplein, het beschikbare budget, eventuele kosten van aanschaf of renovatie etc.; nog een artikel met een negatieve mening van bijv. een ouder of een buurtbewoner: dat het allemaal wel meevalt en het geld kunnen ze beter ergens anders aan besteden etc.

Naar aanleiding van de publicaties worden in elke groep lesactiviteiten uitgevoerd: gesprekken gevoerd, waarin de kinderen hun mening kunnen geven en rekenopdrachten over eventuele kosten en beschikbare budgetten. De rol van de leerkracht is bepalend voor het goede verloop van deze stap: de kinderen moeten enthousiast worden gemaakt en gewezen worden op het belang en de actualiteit van het thema. De kinderen oefenen om een mening van feiten te onderscheiden, dus kritisch omgaan met bronnen. Verder leren zij om verschillende meningen te waarderen en te accepteren. Vervolgens komt elke groep met een eigen voorstel met bijvoorbeeld ideeën hoe ze aan geld willen gaan komen om te laag beschikbaar budget aan te vullen.

Vanzelfsprekend moeten de leerkrachten differentiëren: een voorstel uit de bovenbouw kan een PowerPoint presentatie worden en een voorstel van de kleutergroep – een door de leerkracht gemaakte woordenspin met de ideeën van de kinderen die tijdens het kringgesprek werden geroepen. Het is leuk als ook het personeelsteam en de ouderraad met eigen voorstellen komen. Vervolgens worden alle voorstellen gepresenteerd tijdens een 'schoolvergadering'. De school kan ervoor kiezen om deze voor iedereen of bijvoorbeeld alleen voor de gekozen groepsvertegenwoordigers toegankelijk te maken.

Vervolgens gaat het overleg terug naar de groepen waar de kinderen onder begeleiding van de leerkracht de verschillende voorstellen gaan vergelijken en eventueel combineren. Het is belangrijk voor de leerkracht om een juiste positie in te nemen tijdens deze besprekingen zodat de democratische aanpak goed uitgelegd en geoefend kan worden. De kinderen in elke groep kiezen voor de 3 beste (ook uitvoerbare) voorstellen en geven hun keuze door aan de schoolraad.

De schoolraad (ouders, personeel en leerlingenraad of evt. de gekozen groepsvertegenwoordigers) belegt een vergadering en kiest op haar beurt de 3 beste voorstellen.

De volgende stap is natuurlijk het houden van democratische verkiezingen. De hele school, de ouders en geïnteresseerde buurtbewoners mogen mee doen. De kinderen uit de bovenbouw worden nauw betrokken bij de organisatie en het verloop van deze verkiezingen.

Als de uitslag bekend is, wordt deze ook werkelijk uitgevoerd.

Elke stap van het project wordt gevolgd en krijgt een plekje in de schoolkrant en op de website van de school.

De aanleiding voor dit soort projecten kan elke school in haar dagelijkse gang van zaken vinden. De kunst is om ernaar te gaan zoeken en ze te herkennen. Het is natuurlijk sneller en makkelijker om zelf een beslissing te nemen in bijv. welke kleur de kozijnen worden geleverd, maar je kan ook hiervan een mooie oefening voor democratie maken.

Bijlage 6   Uitwerking deelvraag: Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat leerlingen op structurele en zichtbare wijze bijdragen aan sociale participatie in de omgeving van en binnen de school? door Monique Bruin.

Hoe kan de Sint Maartenschool ervoor zorgen dat leerlingen op structurele en zichtbare wijze bijdragen aan sociale participatie in de omgeving van de school?

Wij hebben voor deze deelvraag gekozen omdat de Sint Maartenschool niet zeker weet of het nodig is om de bijdrage op dit vlak te verbeteren. In ons advies zullen wij suggesties m.b.t. sociale participatie verwerken. Wij hopen dat de school op deze manier gemakkelijker kan beslissen of zij hun sociale participatie willen vergroten. Wij benadrukken dat u onze suggesties als een soort checklist kunt beschouwen. Als er activiteiten vermeld worden die de Sint Maartenschool reeds doet, adviseren wij om dat te vermelden in de schoolgids. Daardoor wordt de bijdrage van de Sint Maartenschool op het gebied van sociale participatie meer zichtbaar.

In de buurt van de school staat De Kleine Ark. In De Kleine Ark-gemeenschap te Oudkarspel wonen 8 (jong)volwassenen met een verstandelijke handicap vanaf de leeftijd van 20 jaar. Deze mensen hebben heel verschillende achtergronden, ieder met hun eigen ontwikkeling (<http://www.dekleineark.nl>). Om de bijdrage aan sociale participatie in de omgeving van de school te vergroten adviseren wij een bezoek te brengen aan De Kleine Ark. De kinderen kunnen een wandeling maken met de bewoners of een spelletje doen. De leerlingen krijgen een beeld van wat er daar allemaal gebeurt en hoe deze gemeenschap er uit ziet.

Eind mei houdt De Kleine Ark traditiegetrouw een voorjaarsmarkt. Een bezoek aan deze markt is ook een mooie gelegenheid voor een ontmoeting met de bewoners. Er zijn volop producten te verkrijgen uit de werkplaatsen van De Kleine Ark, zoals keramiek, mozaïek, vilt, biologische groente en planten ook is er een expositie en verkoop van teken en schilderwerk van de bewoners. Het behoort dus ook tot de mogelijkheden wanneer de school een markt of fancy fair organiseert De Kleine Ark uit te nodigen om bijvoorbeeld een kraam met producten te presenteren. Op deze manier helpen we De Kleine Ark met de verkoop van hun producten. Misschien kan De Kleine Ark wel hulp gebruiken bij schoonmaak o.i.d., ook dan kan de school een bijdrage leveren.

Andere suggesties voor bijdrage aan sociale participatie in de omgeving van de school:

- Zwerfafval opruimen in de omgeving van de school
- Onderhoud schoolomgeving, bijvoorbeeld tuinieren
- Meedoen aan incidentele acties in de buurt
- Helpen van mensen in de omgeving van de school/ het bejaardenhuis

- Meedoen aan een goede doelen actie

Met deze acties krijgen de kinderen verantwoordelijkheid voor hun omgeving, voor de buurt, voor het milieu en er wordt bereidheid gecreëerd om een bijdrage te leveren aan de kwaliteit van de omgeving. Dit is nu juist wat we met participatie willen bereiken: *het actief deelnemen aan het verbeteren van de omgeving*.

Hoe kan de Sint Maartenschool vorm geven aan leerling-participatie binnen de school?

Voor deze vraag geldt dat de Sint Maartenschool niet zeker weet of en hoe ze dit willen en kunnen verbeteren. Zij geven aan dat de gedachte er wel is om hier iets mee te doen alleen nog te weinig concreet is om er actie op te zetten. Met het beantwoorden van deze vraag willen wij concrete suggesties voor leerling participatie doen zodat de Sint Maartenschool kan beslissen of zij nu daadwerkelijk actie gaan ondernemen op dit gebied.

Democratisch (school-)burgerschap wordt geleerd in de praktijk: leren door doen. Leerling participatie op school is daar een goed middel voor. In een artikel van J. Bron hebben we het volgende gelezen: "Leerling participatie binnen de school kan op verschillende niveaus toegepast worden, zowel binnen de **groep** als binnen de **school**. Participatie kan gericht zijn op uitvoering, op organiseren en op verandering. Alle drie aspecten van participatie zijn belangrijk".

Hij geeft de volgende tips (Bron, 2006):

1. Zoek onderwerpen die deelnemers bezighouden. Denk hierbij aan de inrichting van de school, veiligheid, leeractiviteiten en huiswerk.
2. Zoek naar een mix tussen klassenactiviteiten en schoolactiviteiten
Deelnemersparticipatie kan zowel in de klas als op schoolniveau plaatsvinden. Zoek naar een goede mix hiertussen.

Wij adviseren de Sint Maartenschool bij hun uiteindelijke keuze rekening te houden met deze tips.

Allereerst doen wij suggesties voor **binnen de groep**:

- Helpen van andere leerlingen t.a.v. lesstof
Laat bijvoorbeeld de goede rekenaars de mindere rekenaars helpen. Zo leren kinderen elkaar te helpen.
- Helpen van andere leerlingen t.a.v. welbevinden
Een mooi voorbeeld hiervan is: een 4 jarig kind komt nieuw op school en moet haar weg nog vinden in de groep. Benoem 2 kinderen die haar "hulpje" worden. Deze kinderen krijgen de taak het nieuwe kind te helpen haar weg te vinden in de nieuwe klas.
- Onderhoud klas
Voor de jonge kinderen is dit vooral het opruimen van je spullen en van de klas en het lokaal vegen. Kinderen leren dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor hun klaslokaal.
- Verdeling taken in de klas
De kinderen zijn dan verantwoordelijk voor een bepaalde taak.
- Organiseren van activiteiten, feestjes, uitjes voor de klas
Laat de kinderen zelf een feestje of een activiteit voor de klas organiseren. Ook hier leren ze van dat ze zelf verantwoordelijk zijn en hoe ze saamhorigheid kunnen creëren .
- Besluitvorming in de kring
Op deze manier ontdekken de kinderen wat democratische rechten en plichten in de praktijk betekenen.
- Reflecteren op werkwijze of sfeer

Hierdoor leren de kinderen nadenken over de gevolgen van hun beslissingen.

- Klassenvertegenwoordiger
Benoem iemand die namens de klas zaken aan kan kaarten bij de leiding.
- Zelf regels opstellen die gelden in de klas, zo worden de kinderen gestimuleerd om zelf verantwoordelijkheid te nemen.

Suggesties voor **binnen de school**:

- Helpen van andere leerlingen t.a.v. lesstof en welbevinden.
Laat kinderen ook kinderen uit andere groepen helpen. Een voorbeeld: laat de oudere kinderen de jongere kinderen voorlezen.
- Onderhoud school
- Helpen bij een schoolevenement
Organiseer jaarlijks een fancy fair. Alle groepen bedenken hun eigen activiteiten in de groep en er worden ook in de aula schoolbrede activiteiten bedacht. Tevens kan de opbrengst van de fancy fair nog naar het goede doel gaan.
- Organiseren van een sportdag
- Organiseren van een schoolkrant (uitoefenen persvrijheid)
Voeg kinderen (bovenbouw) toe aan de redactie van de schoolkrant en geef hen de verantwoordelijkheid voor het aanleveren van stukjes.
- Leerlingenraad, mede hierdoor ontstaat betrokkenheid bij het schoolbeleid

Leerlingenraad

De Sint Maartenschool geeft in het inventarisatie formulier bij punt 7.34 op de vraag, *De school heeft een actieve kinder- of leerlingenraad die voor de leerlingen zichtbare invloed heeft*, aan dat de gedachte er wel is, maar dat die te weinig concreet is om er actie op te zetten. Daarom werken we het punt leerlingenraad verder uit, zodat de Sint Maartenschool iets concreets in handen heeft. We hebben ook gekeken hoe basisscholen die al een leerlingenraad hebben hiermee werken.

De Sint Maartenschool zou vorm kunnen geven aan leerling-participatie binnen de school door het oprichten van een kinderraad/leerlingenraad. Deze leerlingenraad is er voor en door kinderen. De leerlingenraad is een leerwerkplek voor participatie en burgerschap. Mocht de Sint Maartenschool dit willen invoeren dan is het aan te raden een coördinator te benoemen voor deze leerlingenraad. Deze persoon wordt dan een soort kartrekker. Dit is om de leerlingenraad van de grond te krijgen en levend te houden. Maar het belangrijkste is dat de kinderen enthousiast worden gemaakt. Dat enthousiasme ontstaat als de leerlingen merken dat hun inspraak werkt. Dat het dus zin heeft wat ze doen.

Het advies is om aan het begin van ieder schooljaar in de groepen 6, 7 en 8 een verkiezing te houden voor een afvaardiging in de leerlingenraad. Per groep worden er twee leerlingen gekozen. De verkiezing gebeurt op democratische wijze. Bij de eerste bijeenkomst wordt er een voorzitter gekozen. Een leerkracht vervult de rol van secretaris. De leerlingenraad komt minimaal 4 keer per jaar samen en dan brengen zij punten naar voren. De leden van de leerlingenraad gaan steeds te rade bij de leerlingen van de gehele school om inzicht te krijgen wat er speelt onder de leerlingen.

Agendapunten kunnen zijn :

- Organiseren van gezamenlijke activiteiten, zoals sportdag, een fancy fair.
- Organiseren van doorlopende activiteiten zoals het toezien op de hygiëne van de toiletten, het uitgeven van een schoolkrant.

- Het mee uitwerken van lopende projecten op school zoals het opkomen tegen pesten op school, toezien op het milieu.

Het is belangrijk dat alle leerlingen op de hoogte zijn van wat er in de leerlingenraad wordt besproken. Een idee is om enkele dagen na de samenkomst van de leerlingenraad een bijeenkomst te houden waarbij de gehele school wordt ingelicht over hetgeen besproken is.

Het volgende hebben we gelezen in het artikel: geef leerlingen een stem op de basisschool door Aly Breemhaar (www.schoolsupport.nl/popbijlage.php?ID=1053):

“Met een leerlingenraad bevorder je de betrokkenheid van leerlingen bij je school. Maar je bereikt er in feite meer mee, namelijk actief burgerschap. Actief burgerschap vind ik het nemen van verantwoordelijkheid voor zaken die het kleine of grote algemene belang raken en het bewustzijn dat je daarbij niet uitsluitend voor jezelf spreekt, maar dat je namens anderen spreekt en handelt. Met een leerlingenraad laat je kinderen omgaan met dit principe en leren ze om hiermee om te gaan.”